

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра публічного управління та адміністрування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ»

Студентки 2 курсу, 5М групи,
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

Редько
Олени
Андріївни

(підпис студента)

Науковий керівник
доктор економічних наук
професор кафедри економічної
теорії та конкурентної політики

Уманців
Юрій
Миколайович

(підпис керівника)

Гарант освітньої програми
доктор наук з державного
управління
професор кафедри публічного
управління та адміністрування

Орлова
Наталія
Сергіївна

(підпис гаранта)

Київ 2018

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	7
1.1. Сутність та роль державної політики соціального захисту	7
1.2. Сучасна інституційна структура системи соціального захисту населення.	10
1.3. Чинники формування державної політики соціального захисту населення в Україні	14
Висновки до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	18
2.1. Інституційно-організаційні засади формування державної політики соціального захисту населення.....	18
2.2. Еволюція державної політики соціального захисту населення в Україні...	22
2.3. Оцінка ефективності державної політики соціального захисту населення	25
Висновки до розділу 2	32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	33
3.1. Світовий досвід державної політики соціального захисту населення та напрями його використання в Україні	33
3.2. Перспективи вдосконалення політики соціального захисту населення.....	42
Висновки до розділу 3	47
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Державну соціальну політику сучасного світу не можна розглядати у відриві від глобальних змін і глобальних викликів, від яких залежить загальний суспільний прогрес та загальнолюдська безпека. Глобальні проблеми розвитку, пов'язані із погіршенням стану довкілля, поглибленням нерівності, збереженням значних ризиків бідності й соціального відторгнення, соціальними та військовими конфліктами, поширенням тероризму, – неможливо розв'язати, не об'єднавши зусилля всього людства.

Україна, прагнучи інтегруватися до європейського простору та будуючи власну стратегію розвитку, має чітко усвідомлювати як свої можливості, так і зовнішні чинники впливу. Вибір можливих альтернатив є надто складним завданням, але провідною ідеєю соціально політики має залишатися прагнення до більшої справедливості суспільства та забезпечення сталого розвитку, який не погіршує умови та можливості для прийдешніх поколінь.

Сьогодні Україна перебуває у надто складних умовах, які суттєво ускладнюють можливості реалізації політики у сфері соціального захисту та формують поле невизначеності. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дослідження, які спрямовані на створення наукового підґрунтя для розроблення та реалізації дієвої політики соціального захисту та підтримки населення.

Мета та завдання роботи. Метою дослідження є розкриття теоретичних засад політики соціального захисту держави в сучасній економіці та розроблення пропозицій спрямованих на її вдосконалення.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити сутність та роль державної політики соціального захисту;
- обґрунтувати особливості інституційного забезпечення системи соціального захисту населення;

- розглянути чинники формування державної політики соціального захисту населення в Україні;
- дослідити інституційно-організаційні засади формування державної політики соціального захисту населення;
- визначити етапи еволюції державної політики соціального захисту населення в Україні;
- здійснити оцінку ефективності державної політики соціального захисту населення;
- розглянути світовий досвід державної політики соціального захисту населення та напрями його використання в Україні;
- обґрунтувати перспективи вдосконалення політики соціального захисту населення.

Об'єктом дослідження виступають соціально-економічні відносини у сфері формування політики соціального захисту держави.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади формування політики соціального захисту в Україні.

Методи дослідження. Дослідження виконувалося з використанням ряду загальнонаукових та специфічних методів. Загальнонаукові методи (порівняння, синтез, індукції та дедукція) були використані при теоретичному аналізі основних положень щодо поняття, механізму організації політики соціального захисту держави. Спеціальні методи наукового дослідження (історико-логічний, статистичного аналізу, системний, тощо) були використані при дослідженні основних показників розвитку політики соціального захисту в Україні, обґрунтуванні пропозицій по її удосконаленню.

Теоретичною базою дослідження є наукові концепції, монографії та періодичні публікації українських і зарубіжних учених з питань підприємництва, менеджменту, формування механізмів управління розвитком підприємства, формування конкурентних стратегій. У роботі використано законодавчі і нормативні акти України, інструктивні відомчі матеріали.

Інформаційну базу дослідження склали: економічна література і

періодичні видання, аналітичні дані з різних напрямків діяльності соціального захисту населення, матеріали органів державної статистики України, рішення органів державної влади та місцевого самоврядування щодо питань соціального населення, а також результати досліджень, виконаних автором.

Основні положення випускної кваліфікаційної роботи, відображені у статті Редько О. Державна політика соціального захисту населення / Управління та адміністрування : зб. наук. ст. студ. заоч. форми навч. / відп. ред. Н.Л. Новікова.- Ч.1. – Київ : Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2018 – С.303-309.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Сутність та роль державної політики соціального захисту

Розглядаючи зміст та роль державної політики соціального захисту, варто звернути увагу на тлумачення даного поняття різними науковцями. Варто відмітити, що підходи різних авторів, які присутні у науковій літературі, мають багатосторонній характер.

Гупало О.Г. визначає державну політику соціального захисту населення через поєднання окремих напрямків державної політики соціального захисту. До цих напрямків відносяться такі: 1) політика у сфері пенсійного забезпечення населення; 2) заходи держави із забезпечення розвитку системи охорони здоров'я та обов'язкового медичного страхування; 3) політика у сфері житлового забезпечення; 4) заходи, спрямовані на підтримку сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 5) допомога людям похилого віку та інвалідам; 6) розвиток державних соціальних сервісів; 7) забезпечення екологічної політики з охорону навколишнього природного середовища, тощо [15].

На думку Євсєєва О. О. [27] визначення змісту державної політики соціального захисту населення та її ролі в економічній системі дає можливість здійснити пошук відповідних засобів та механізмів, які б забезпечили надання різних видів соціальної допомоги малозахисним верствам населення. До наведеного підходу варто додати визначення соціального захисту з позиції системного підходу. Так, на думку Волосович С. під системою соціального захисту сьогодні розуміється сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих" [27].

Колектив таких авторів як Булгакова С.О., Барановська В.Г., Єрмошенко Л.В., Колодій О.Т., Кукурудз О.М., Пильтай О.В., Стефанюк І.Б., Микитюк І.С., Чечуліна О.О [21] дає наступне визначення державної політики соціального захисту: “Державна політика соціального захисту - державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів” [21].

У доповнення до вищесказаного, Герасименко Г.В. політику соціального захисту синонімізує з поняттям політики соціального захисту в напрямку захисту певних верств населення. На думку вченої соціальний захист визначається як діяльність та принцип суспільства, які формують спосіб, за допомогою якого воно втручається та регулює відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними закладами” [14].

На думку Венедіктова В. С., державна політика соціального захисту - це комплекс правових, економічних та соціальних гарантій, що забезпечують кожному працюючому право на безпечну працю, збереження здоров'я у процесі праці, економічний захист і підтримку робітників та їх сімей у випадку тимчасової втрати працездатності на виробництві, медичну, соціальну і професійну реабілітацію [11].

Геєць В.М. відзначає, що соціальний захист являє собою таку сферу відносин, які дають змогу індивідам, що знаходяться під їхнім заступництвом, зберігати свої позиції в суспільстві; це охоронна функція політичного, або соціального союзу [13].

Жибер Т.В. під поняттям державної політики соціального захисту розуміє державну підтримку верств населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів з метою забезпечення відповідного життєвого рівня,

тобто заходи, що включають надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливих верств населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення [28].

Дослідження різних підходів до поняття категорії «державної політики соціального захисту» населення дозволяє визначити наступні її сутнісні ознаки (рис. 1.1):

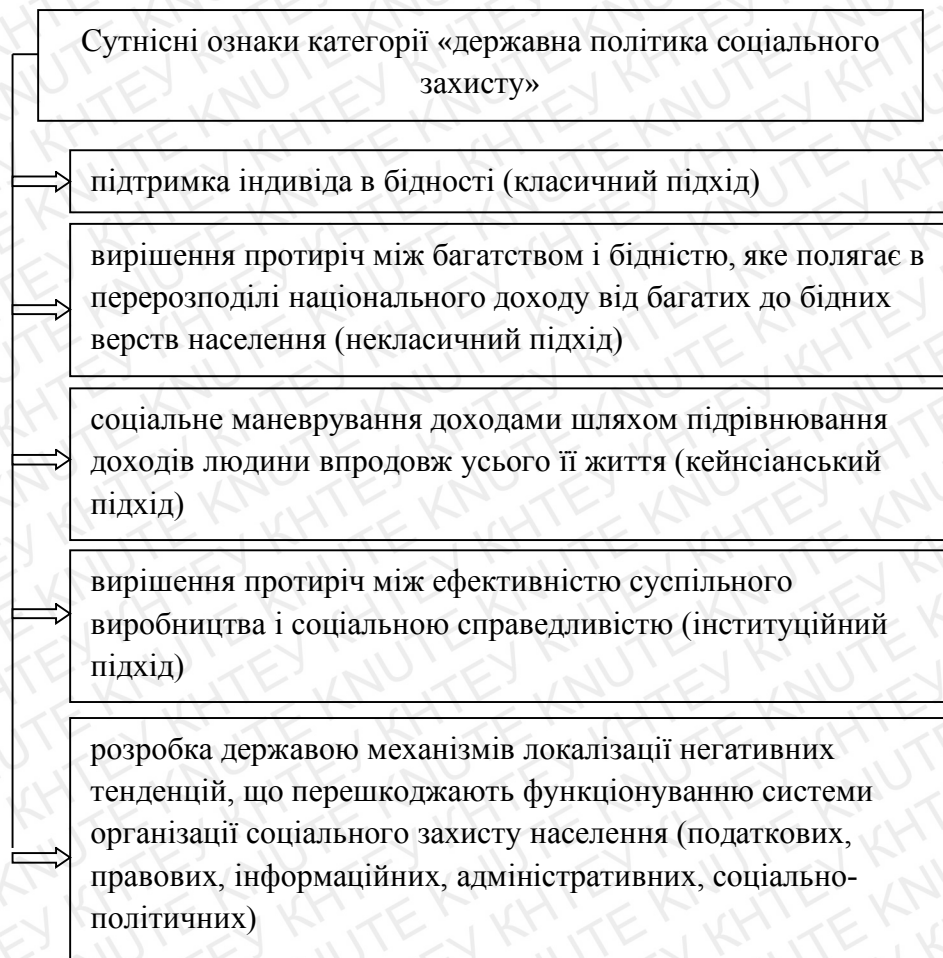

Рис. 1.1. Сутнісні ознаки категорії державної політики соціального захисту

Джерело: [46]

Узагальнюючи теоретико-методологічні підходи до категорії «державна політика соціального захисту» ми можемо визначити її як комплексну систему соціально-економічних відносин, що є складовою частиною соціально-економічної політики держави, націленої на підтримку матеріальної і духовної

основи життєдіяльності громадян. Соціальний захист виражає відносини між економічними суб'єктами з приводу ліквідації бідності в суспільстві, поліпшення умов життя і розвитку особистості; є механізмом вирішення протиріч між економічною ефективністю і соціальною справедливістю [15, 46, 22].

Отже, державна політика соціального захисту є комплексом заходів державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України. Формування державної політики соціального захисту є визначальним напрямом внутрішньої політики держави. Забезпечення соціального захисту є складовою загальної політики соціального захисту, яка втілюється в соціальні програми та різноманітні заходи, спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства. Політика у сфері соціального захисту має бути адекватною стану економіки, але ігнорування соціальними проблемами може призвести до значних економічних втрат. Соціальний захист зосереджується на формуванні ефективних умов життя всіх членів суспільства, відносин між соціальними групами, забезпеченні ефективної зайнятості, створенні соціальних гарантій і умов для поліпшення добробуту населення.

1.2. Сучасна інституційна структура системи соціального захисту населення

Розвиток системи соціального захисту має колосальне значення для кожної держави. Під системою соціальної захисту варто розуміти складові економічної політики держави, що спрямовані на забезпечення відповідного та необхідного життєвого рівня населення. Політика соціального захисту населення здійснює свій вплив також на загальні процеси щодо формування демографічних

передумов. Можна виділити ряд ознак формування системи соціального захисту населення (рис. 1.2).

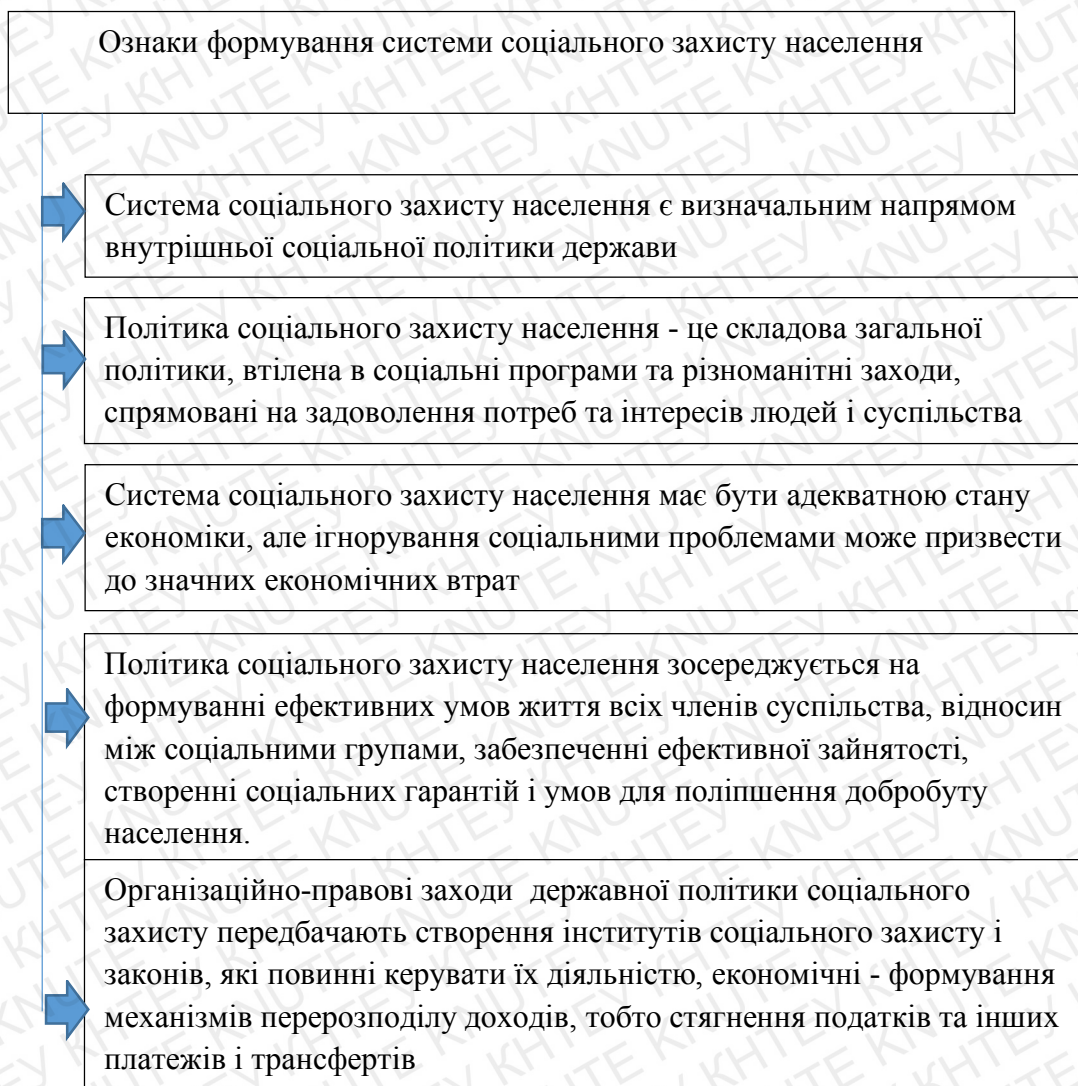

Рис. 1.2. Ознаки формування системи соціального захисту населення

Джерело: [16]

Система соціального захисту з точки зору процесного підходу може бути визначена як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах. [24] Соціальні гарантії - встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не

нижчий від прожиткового мінімуму; прожитковий мінімум - вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. [35]

Визначення сучасної інституційної структури системи соціального захисту населення передбачає характеристику основних її об'єктів та суб'єктів. Під об'єктом соціального захисту слід розуміти різні суспільні, професійні, територіальні, соціальні групи людей в межах конкретних організацій або систем (освіти, охорони здоров'я, культури, праці, спортивно-оздоровчих комплексів) або групи людей, об'єднані відповідно до свого соціального становища в суспільстві, а також все суспільство в цілому і кожного окремого його індивіда (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Основні об'єкти та суб'єкти соціального захисту населення

Джерело: [52]

Суб'єктами відносин соціального захисту, на нашу думку, виступають: держава як виразник суспільних інтересів у сфері соціального захисту; працедавці (окремі підприємства, підприємці; індивіди, які можуть здійснювати різні заходи щодо самозахисту в певних умовах); різні громадські об'єднання і організації (наприклад, спілка підприємців, професійні спілки, товариства сліпих і т.д.).

Об'єктом соціального захисту, що розуміється в широкому значенні, - є населення країни. Конкретні властивості і якості даного об'єкта, які підлягають соціальному захисту [25]:

- життя людини, зокрема його тривалість, здоров'я (як природжене, так і набуте);
- якісні аспекти робочої сили, перш за все фізіологічні;
- індивідуальні властивості особи, такі як прагнення до успіху, бажання самореалізації і самовираження, підвищення рівня освіти, оволодіння новими навичками і професіями і т.д.;
- особистий добробут, як джерело самореалізації і самовираження;
- суспільний добробут, як база для нормального розвитку суспільства в цілому і індивіда зокрема;
- властивості трудових ресурсів: здатність виконувати певні види робіт, продуктивність праці, ініціативність і т.ін. Людина може розглядатися, з одного боку, як об'єкт захисту, а іншого - як її суб'єкт. Визначається це її роллю в процесі соціального захисту. Якщо вона виступає в ролі пасивного одержувача захисту, то вона - об'єкт. Якщо ж людиною докладаються певні зусилля по самозахисту від негативних впливів ринку, вона є суб'єктом соціального захисту. Існує і проблема визначення об'єктів соціального захисту. Початковим тут є розуміння того, що при визначенні критеріїв виділення першочергових об'єктів соціального захисту слід виходити з припущення того, що кожний з них відображає вплив якого-не- будь чинника або групи чинників, що впливають негативно на умови життєдіяльності певної категорії населення і переводять її тим самим у розряд соціально незахищених або соціально небла-

гополучних, які потребують соціального захисту з боку суспільства в цілому. Базовими критеріями виступають, з одного боку, розмір середньомісячного доходу на одного члена сім'ї і його співвідношення із законодавчо встановленим мінімальним нормативним значенням, а з іншого боку - джерело коштів для існування (або критерій працездатності). У сукупності вони дозволяють виділити групи населення, які потребують соціального захисту, виходячи з ознаки малозабезпеченості (наприклад, багатодітні сім'ї, малоімущі пенсіонери, інваліди і т.д.) [6]. Разом з тим, важливо врахувати регіональні прояви названих критеріїв, перш за все в плані впливу чинників соціального неблагополуччя і соціальної незахищеності на умови життєдіяльності населення.

Отже, державне управління системою соціального захисту - це цілеспрямована організаційно-координуюча діяльність на всіх рівнях державної влади та місцевого самоврядування спеціально уповноважених органів шляхом прийняття ними управлінських рішень щодо розробки та виконання актів законодавства, власних рішень і завдань, створення умов для функціонування механізмів управління, спрямованих на раціональне та ефективне використання наявних ресурсів з метою забезпечення умов для реалізації державної політики соціального захисту.

1.3. Чинники формування державної політики соціального захисту населення в Україні

Виділимо основні причини, що забезпечують формування системи соціального захисту в Україні (рис. 1.4.).

Передумови проведення політики соціального захисту та її ефективності в Україні передбачають подолання соціальної нерівності. Політика доходів служить одним із засобів централізованого впливу на загальний розмір доходу і на його розподіл. У цивілізованому суспільстві визнається право людей на певний стандарт добробуту. Засобом подолання нерівності та бідності є

державна політика доходів, яка здійснюється за двома основними напрямками: регулювання доходів населення та пере-розподіл доходів через державний бюджет.

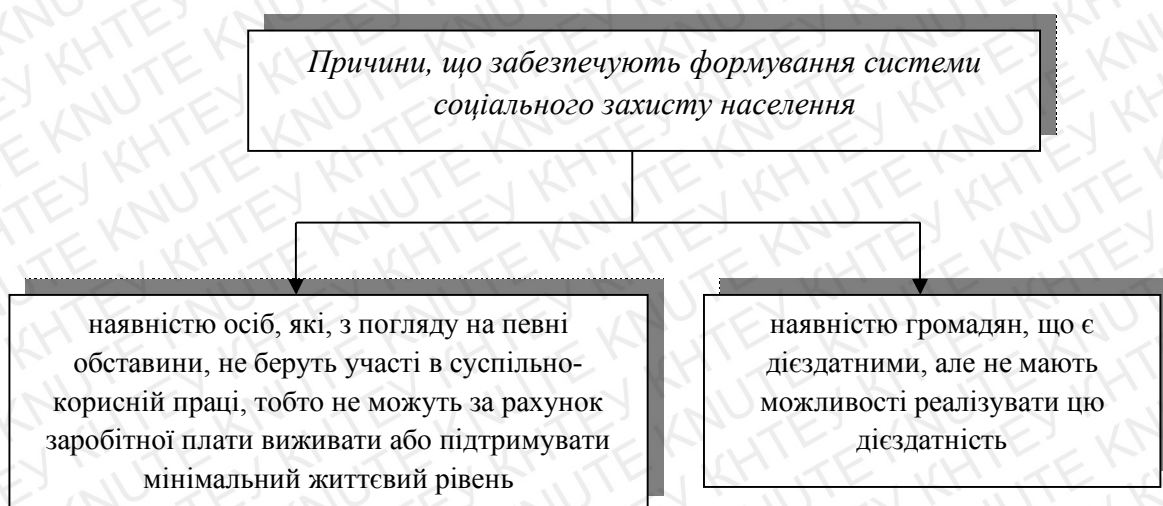

Рис. 1.4. Необхідність системи соціального захисту

Джерело: [28]

Виявлення чинників розвитку комплексного механізму є найважливішою передумовою поступального розвитку соціального захисту в цілому. Раніше нами були визначені типи структур соціального захисту залежно від міри участі держави і суб'єктів господарювання, засновані на трьох варіантах розвитку суспільного виробництва (простому, розширеному, деграційному). На основі цієї класифікації більшість вітчизняних і зарубіжних авторів виділяють внутрішні, зовнішні і змішані чинники управління. Ця класифікація відображає реальний процес взаємодії складових елементів. Найбільш оптимальним вважається розгляд внутрішніх і зовнішніх чинників з позицій вхідного і висхідного потоку, його швидкості і інтенсивності [18].

У соціальному захисті зовнішніми чинниками є: норми права, організація управління. До внутрішніх чинників відносяться: кваліфікація кадрів, матеріально-технічна база, внутрішня система організації і внутрішні акти управління.

Також виділені рівні соціально-економічної системи дозволяють структурувати чинники по горизонталі і вертикалі на: державні, регіональні, місцеві, сімейні і одиничні (рівень члена сім'ї) [29].

Таке виділення служить об'єктивною основою, оскільки дозволяє розкрити повторюваність, тенденції розвитку і аналогію у вирішенні поставлених завдань. Всі ці чинники впорядковані за трьома соціально-економічними критеріями: «ресурси - результати»; «види соціального захисту - споживання»; «цикли і фази суспільного відтворення». Це дозволяє виділити основні групи чинників, які можна конкретизувати за змістом, спрямованістю дії, характером.

Виділення нижче означеної сукупності чинників дозволяє з системно-цілісних позицій прогнозувати зміни в комплексному механізмі соціального захисту, можливості своєчасного внесення поправок і усунення недоліків у функціонуванні системи соціального захисту. Крім того, всі існуючі чинники слід розглядати з позиції обігу модернізації системи соціального захисту. Вплив чинників об'єктивно змінюється за фазами циклу обігу модернізації соціального захисту, що відповідно вимагає вжиття адекватних заходів організаційного, економічного характеру для ефективного управління системою в цілому.

Отже, економічною передумовою проведення державної політики соціального захисту є формування державних цільових фондів. Державні цільові фонди виступають невід'ємною складовою публічних фінансів. Їх можна розглядати як економічну категорію та як специфічний інститут публічних фінансів. Концептуальні основи ефективного розвитку соціального захисту припускають наявність чіткої регламентації компетенцій за рівнями соціально-економічної системи суспільства; по-четверте, розподіл компетенцій за рівнями соціально-економічної системи суспільства базується на об'єктивному аналізі видів витрат суспільства; по-п'яте, закріплення в нормах права положень відповідно до концептуальних основ дозволить створити комплексний характер соціального захисту на основі системно-

цілісного пізнання; по-шосте, організаційно-правові основи підвищення ефективності даного механізму структурно і змістовно визначаються соціально-економічними передумовами.

Висновки до розділу 1

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати такі висновки:

1. Державна політика соціального захисту є комплексом заходів державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України.

2. Економічною передумовою проведення державної політики соціального захисту є формування державних цільових фондів. Державні цільові фонди виступають невід'ємною складовою публічних фінансів. Їх можна розглядати як економічну категорію та як специфічний інститут публічних фінансів.

3. Політика України у сфері соціального захисту є визначальним напрямом внутрішньої політики держави. Соціальна політика - це складова загальної політики, втілена в соціальні програми та різноманітні заходи, спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Інституційно-організаційні засади формування державної політики соціального захисту населення

У даному питанні пропонуємо спочатку розглянути основні нормативно-правові документи, які регламентують проведення політики соціального захисту в Україні. В Україні законодавчу, нормативно-правову основу соціальної роботи в Україні визначають правові документи, які умовно згруповані у п'ять груп відповідно до суб'єктів їх видання:

- регламентуючі, дорадчі документи світового співтовариства (акти, декларації, пакти, конвенції, рекомендації, резолюції ООН, ВООЗ, МОП, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін);

- внутрішньодержавні юридичні акти (Конституція, закони, укази, розпорядження Президента України, постанови уряду України, накази, рішення колегій та інструкції Міністерства політики соціального захисту, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Державного комітету у справах сім'ї та молоді та ін.);

- документи суб'єктів України, які забезпечують реалізацію законів на своїй території, виконання регіональних законоположень;

- документи органів місцевого самоврядування;

- рішення, накази, розпорядження безпосередньо закладів та організацій [50].

Першим і найголовнішим нормативним документом є Конституція України. Згідно ст. 1 Конституції України: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Виходячи з цього положення держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, тому соціальна політика України спрямована на створення відповідних до встановлених

законодавством стандартів умов життя, а також створення системи соціального забезпечення з метою підвищення рівня добробуту громадян, усунення негативних наслідків стихійних лих, ринкових відносин, соціальних перетворень, зменшення соціальної нерівності.

Конституція України закріплює комплекс специфічних прав та соціальних гарантій: 1. Право на соціальних захист (ст. 46). 2. Право на житло (ст. 47). 3. Право на достатній рівень життя (ст. 48). 4. Право на медичну допомогу (ст. 49). 5. Право дітей, позбавлених батьківського піклування на державне утримання (ст. 52). 6. Право на освіту (ст. 53) [27]. На сьогодні ситуація в Україні не відповідає жодному з відомих типів, і швидше має бути класифікована як не соціальна держава з елементами лібералізму (Додаток А).

Сучасна модель соціального захисту населення в Україні має ряд особливостей, які залишились у спадок ще з радянських часів, зокрема низька культура участі населення, значний вплив держави з регулювання і фінансування соціального сектора, недостатній рівень публічності дій інститутів політичної влади в соціальній сфері тощо. Реалії сьогодення свідчать про низький рівень зацікавленості населення концепціями соціального реформування. Політики і державні діячі не вміють направляти

активність громадян на вирішення реальних проблем, а самі громадяни не в змозі запропонувати рішення соціальних проблем на професійному рівні, що б дозволило їм конкурувати з пропозиціями чиновників у реалізації соціальної політики. Через домінування держави в галузі вироблення концепцій, ідеологій, стратегій вирішення проблем таке розуміння політики нав'язується громадянам. Тому особливої гостроти набуває необхідність формування цілісної, скоординованої та ефективної соціальної політики, яка б сприяла вирішенню соціальних проблем [3].

При реалізації політики соціального захисту соціальний захист ставить перед собою такі цілі [48]:

- забезпечення рівня життя громадян України не нижче прожиткового мінімуму, встановленого державою для кожної категорії відповідно до потреб;

-регулювання соціально-економічних відносин для попередження соціальної напруженості в суспільстві, яка може бути зумовлена соціальною нерівністю (за етнічною, економічною, релігійною ознаками).

Основні функції політики соціального захисту на загальнодержавному рівні в Україні виконує Міністерство соціальної політики України. В цілому діяльність Міністерства підпорядковується Кабінету Міністрів України. Інституційно-організаційну структуру державного управління соціальним захистом населення можна представити на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Інституційно-організаційна структуру державного управління соціальним захистом населення в Україні

Джерело: [75]

Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері праці та соціальної політики, зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального діалогу, соціального захисту, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей,

оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми, тощо [75].

Мінсоцполітики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання гуманітарної допомоги.

2. Мінсоцполітики у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

3. Основними завданнями Мінсоцполітики є:

1) забезпечення формування та реалізація державної політики:

-у сфері праці та соціальної політики, зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального діалогу, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну, тощо;

-щодо соціального захисту, зокрема інвалідів, осіб, на яких поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", ветеранів праці, ветеранів військової служби, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій;

2) забезпечення формування та реалізації державної політики [75]:

-щодо пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;

-щодо соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, зокрема забезпечення їх психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, організації поховання, а також соціальної та

професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, та учасників антитерористичної операції;

-у сфері промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами, здійснення державного гірничого нагляду;

-щодо здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб;

-щодо забезпечення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій для населення;

3) здійснення в межах повноважень, передбачених законом, державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Отже, політика України у сфері соціального захисту є визначальним напрямом внутрішньої політики держави. Соціальна політика - це складова загальної політики, втілена в соціальні програми та різноманітні заходи, спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства. Зрозуміло, що політика у сфері соціального захисту має бути адекватною стану економіки, але ігнорування соціальними проблемами може призвести до значних економічних втрат. Соціальна політика зосереджується на формуванні ефективних умов життя всіх членів суспільства, відносин між соціальними групами, забезпеченні ефективної зайнятості, створенні соціальних гарантій і умов для поліпшення добробуту населення.

2.2. Еволюція державної політики соціального захисту населення в Україні

Еволюція соціального захисту проходила протягом тривалого часу від неорганізованих заходів до сучасних налагоджених систем на рівні держави. В Україні система соціального захисту населення пройшла тривалий час свого

розвитку, починаючи з періоду становлення Київської Русі і до наших днів. В часи середньовіччя модель соціального захисту базувалася на принципах феодального ладу (Додаток Б)

При здобутті Україною незалежності 1991 р. рівень життя більшості населення знижується, тому цей період дає поштовх для утвердження нових принципів діяльності держави в соціальній сфері, реформування управління нею. Процес реорганізації в соціальній сфері розпочався створенням протягом 1991–1992 рр. нової організаційної структури на місцях – територіальних центрів відповідно до наказу Міністерства соціального забезпечення «Про затвердження типового положення про територіальний центр обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян і відділення соціальної допомоги на дому системи соціального забезпечення Української РСР» від 15 травня 1991 р. № 60 [34].

До їх створення жодна структура не здійснювала функцій «фізичної допомоги» шляхом надомного обслуговування, реабілітаційної медичної допомоги інвалідам, одиноким літнім людям, побутової допомоги. Більш реальні зміни почались з 1995 р., коли почали створюватися нові програми адресної соціальної допомоги, спрямовані на захист більш нужденних людей. Такий адресний підхід було закладено в Основних напрямках соціальної політики на 1997–2000 рр., в яких передбачалось реформувати систему соціального захисту саме шляхом переходу від соціального забезпечення для всіх до надання адресної соціальної допомоги.

З метою реалізації цієї програми була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» від 22 лютого 1999 р. №238 [7] (на сьогодні втратила чинність). А 1 червня 2000 р. Верховна Рада України приймає Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», який закріплює і розвиває запроваджену урядом систему адресної соціальної підтримки малозабезпечених верств населення [28].

Сучасний етап формування системи соціального захисту населення в Україні розпочався з 1990 року з набуття Україною незалежності. Хоча демократизація соціального захисту розпочалась ще у 80-і роки, тобто за часів Радянського Союзу (матерям гарантувалась відпустка по догляду за дитиною до двох років, пізніше - закон про пенсійне забезпечення, яким впроваджувався єдиний порядок нарахування пенсій усім громадянам, запроваджувались соціальні пенсії), цей процес набув розвитку лише після отримання Україною статусу незалежної держави.

Механізми реалізації політики соціального захисту в українському суспільстві характеризуються, на думку дослідників, реально існуючими труднощами, такими як [51] (рис. 2.2):

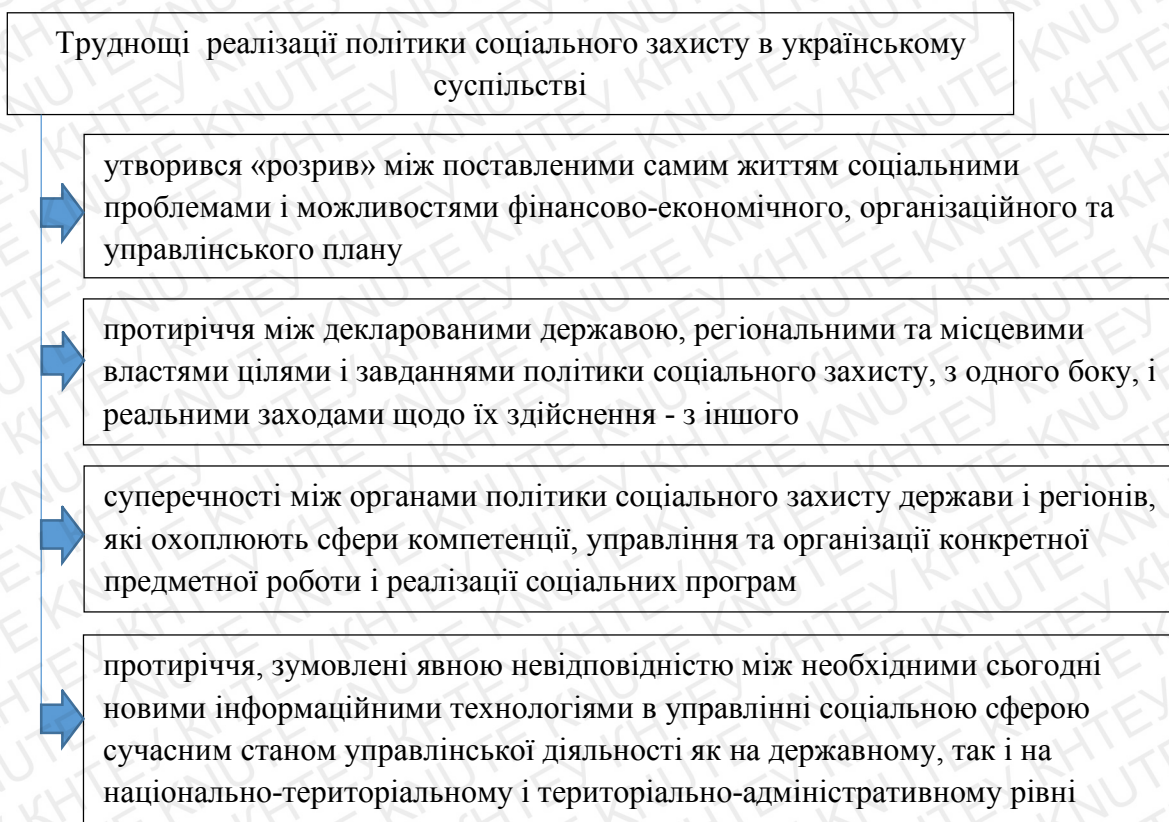

Рис. 2.2. Проблеми політики соціального захисту в Україні

Джерело: [23]

Відповідно до вимог статті 7, пунктів 4, 6 розділу VII Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування», постанови правління Фонду соціального страхування

України від 24.05.2017 № 34 до 1 серпня 2017 року закінчилася розпочата в січні 2015 року реорганізація системи соціального страхування в частині забезпечення захисту населення при тимчасовій втраті працездатності, нещасних випадках на виробництві та професійних захворюваннях [23].

Зокрема завершується процедура припинення Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та їх виконавчих дирекцій і робочих органів, створені та розпочали функціонувати Фонд соціального страхування України та його робочі органи в регіонах, які з 1 серпня 2017 року забезпечують усі функції та завдання, визначені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Таким чином, процес розвитку системи соціального забезпечення в Україні можна поділити на сім етапів. Кожен з цих етапів має характерні риси, свої особливості, методи та інструменти соціального захисту. Хоча процес формування системи соціального захисту на території України триває вже більше двох тисячоліть, не можна стверджувати, що вона сформувалась остаточно. Дослідження вітчизняного та світового досвіду формування систем соціального захисту доводить, що ця система є динамічною та потребує постійного вдосконалення залежно від впливу різних макроекономічних умов. Найбільш актуальними є питання реформування системи пільг та посилення адресності допомог, системи пенсійного страхування [25].

2.3. Оцінка ефективності державної політики соціального захисту населення

Проаналізуємо основні параметри формування поточної моделі політики соціального захисту в Україні та оцінимо її ефективність. Однією із соціальних загроз для нашої країни є демографічна ситуація, яка перманентно погіршується. Кількість населення України продовжує зменшуватися (рис.

2.3). За роки незалежності чисельність постійного населення скоротилася на 5,4 млн. осіб.

Рис. 2.3. Динаміка чисельності населення України за 2010-2016 рр.

Джерело: Складено автором за даними [16]

У середньому за рік населення країни зменшується на 300-350 тис. осіб. Так, чисельність наявного населення України на 1 вересня 2013 року становила 45461,6 тис. осіб. Упродовж січня-серпня 2013 року населення зменшилось на 91,4 тис. осіб або на 3,0 особи у розрахунку на 1000 жителів. Загальне скорочення чисельності населення відбувається виключно за рахунок природного скорочення - 109,9 тис. осіб, у той час як міграційний приріст населення становив 18,5 тис. осіб [16].

Недовіра до влади та державної політики соціального захисту призводить до зменшення чисельності населення, катастрофічні наслідки якого наша держава відчує вже через кілька років. Причин трудової міграції населення України досить багато, проте найважливішою є низький рівень заробітної плати. Працівник, який отримує дохід нижче або на рівні прожиткового мінімуму, перебуває у стані високого соціального ризику, коли першочерговими, як правило, стають потреби виживання (соціальної безпеки),

а не творчої самореалізації, інноваційної активності. Політика «дешевого працівника» є вкрай ризикованою, суперечить цілям економічного зростання та інноваційного розвитку країни. Тому слід терміново вирішувати питання як не лише утримати кваліфікованих працівників в Україні, але й повернути тих, які мають міграційний досвід, знання. Статистика свідчить, що 80 % трудових емігрантів ніколи не повернеться в Україну із заробітною платою на рівні прожиткового мінімуму.

У такій ситуації складаються умови не для розв'язання проблеми бідності населення, а навпаки - до більшого її поглиблення. Погіршує становище й висока диференціація доходів населення. Достатньо високий рівень соціальної безпеки демонструють скандинавські країни, де співвідношення між доходами бідних і багатих не перевищує 1:7. В Україні ця цифра зашкалює за 30! Такий відрив у доходах негативно впливає на формування середнього класу в державі. Це не сприяє ні соціальній стабільності, ні підвищенню ефективності виробництва. Тому доведення цього співвідношення до європейських стандартів є також однією з гострих проблем, яка потребує розв'язання вже в найближчій перспективі.

Ключовим критерієм, що виражає результативність політики соціального захисту, є рівень соціальних стандартів життя населення. Розглянемо динаміку вартості життя та її співвідношення з рівнем середньої заробітної плати (рис. 2.4).

Порівняно із січнем 2013 р., станом на початок 2017-го вартість набору основних продуктів в Україні зросла на 115%. Протягом року харчі продовжували рости в ціні і станом на серпень зростання ціни склало вже 126%. При цьому варто зазначити, що частка вартості продуктового кошика відносно середньої зарплати залишилася майже незмінною: в січні 2013 року вона становила 15%, а в січні 2017-го – 16%. При цьому варто відзначити, що мова йде про розрахунок на одну людину лише найнеобхіднішого мінімуму продуктів (норми споживання, затверджені в листопаді минулого року Кабінетом міністрів України) [16].

Рис. 2.4. Динаміка прожиткового мінімуму та мінімальної вартості основного набору продуктового кошика в Україні за 2010-2017 рр.

Джерело: Складено автором за даними: [16]

Таким чином, якщо приблизно на один і той самий мінімальний набір продуктів на початку 2013 року українець витрачав 454 грн, то нині – 1026 грн. При цьому тоді середня заробітна плата складала 3,282 тис. грн, то сьогодні – 6,847 тис. грн (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні за 2010-2017 рр.

Джерело: Складено автором за даними [16]

Аби визначити ефективність політики соціального захисту у напрямку забезпечення рівня життя населення, пропонуємо розрахувати наступні відносні показники соціального забезпечення, які наведено на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Показники частки вартості витрат на продуктовий набір у прожитковому мінімумі та заробітній платі

Джерело: Складено автором за даними [16]

Як свідчать дані рис. 2.6, вартість продуктового набору по відношення до прожиткового мінімуму в Україні постійно збільшувалась. Це свідчить, що соціальна політика в Україні була спрямована передусім на забезпечення первинних потреб населення (у харчуванні). При цьому офіційний прожитковий мінімум стає більш агресивним у плані відношення до можливостей забезпечення інших життєвих потреб (зокрема вартості сплати за комунальні послуги, потреби в одязі, навчанні і т.д.)

Вартість продуктового набору по відношенню до середньої заробітної плати мала постійну тенденцію до зростання у 2013-2016 рр. Однак, у 2017 році вона скоротилася до 14,3% за рахунок підвищення рівня мінімальної заробітної плати. Однак, зазначені кроки держави все одно є

малоефективними. Більша частина населення України живе за межею бідності. Для оцінки ефективності політики соціального захисту також варто звернути увагу на динаміку нерівномірності розподілу доходів населення в Україні за 2012-2017 рр (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Розподіл населення за рівнем доходів в Україні у 2012-2016 рр., %

Джерело: Складено автором за даними [16]

Як свідчать дані рис. 2.7, частка населення з надзвичайно низьким рівнем доходів в Україні постійно скорочувалася. Це означає, що держава в Україні орієнтована на підтримання мінімальних соціальних стандартів, проте, вони все ж є непорівняними зі стандартами розвинених країн. Підвищення офіційного рівня мінімальної заробітної плати сприяло збільшенню у 2016 році частки населення з доходами, які перевищують офіційно встановлений прожитковий мінімум.

Поряд із зростанням вартості життя спостерігаються певні проблеми і у системі пенсійного забезпечення населення України. Так, динаміка середнього розміру пенсії відображена на рис. 2.8.

Як свідчать статистичні дані, розмір середньої пенсії в Україні постійно зростає. Однак, якщо порівнювати середню пенсії з середньомісячною вартістю продуктового споживчого кошика, то можемо помітити, що пенсії

стає з кожним роком менше, аби задовольнити мінімальну потребу у харчуванні. У 2016 році 84% від середньої пенсії припадало на покриття лише мінімальних потреб у харчових продуктах, не говорячи вже про комунальні послуги. Тому, по відношенню до пенсіонерів політику держави можна назвати антисоціальною.

Рис. 2.8. Динаміка середньої пенсії в Україні у 2010-2016 рр., %

Джерело: Складено автором за даними [16]

Отже, у даному питанні було проаналізовано особливості моделі політики соціального захисту, яка склалася в Україні за роки її незалежності. Її не можна віднести до конкретного виду соціальної моделі, що сформувалися у світовій практиці. Проте, на основі аналізу ознак можемо віднести модель політики соціального захисту до ліберальної. Було проаналізовано основні показники ефективності моделі політики соціального захисту. Вартість продуктового набору по відношенню до середньої заробітної плати мала постійну тенденцію до зростання у 2013-2016 рр. Однак, у 2017 році вона скоротилася до 14,3% за рахунок підвищення рівня мінімальної заробітної плати. Однак, зазначені кроки держави все одно є малоефективними. Більша частина населення України живе за межею бідності. Частка населення з

надзвичайно низьким рівнем доходів в Україні постійно скорочувалася. Це означає, що держава в Україні орієнтована на підтримання мінімальних соціальних стандартів, проте, вони все ж є непорівняними зі стандартами розвинених країн. Підвищення офіційного рівня мінімальної заробітної плати сприяло збільшенню у 2016 році частки населення з доходами, які перевищують офіційно встановлений прожитковий мінімум. У 2016 році 84% від середньої пенсії припадало на покриття лише мінімальних потреб у харчових продуктах, не говорячи вже про комунальні послуги. Тому, по відношенню до пенсіонерів політику держави можна назвати антисоціальною.

Висновки до розділу 2

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати такі висновки:

1. За результатами дослідження особливостей формування системи соціального захисту населення було виявлено, що процес його розвитку можна поділити на сім етапів. Кожен з цих етапів має характерні риси, свої особливості, методи та інструменти соціального захисту. Хоча процес формування системи соціального захисту на території України триває вже більше двох тисячоліть, не можна стверджувати, що вона сформувалась остаточно. Дослідження вітчизняного та світового досвіду формування систем соціального захисту доводить, що ця система є динамічною та потребує постійного вдосконалення залежно від впливу різних макроекономічних умов. Найбільш актуальними є питання реформування системи пільг та посилення адресності допомог, системи пенсійного страхування.

2. Проаналізовано особливості моделі політики соціального захисту, яка склалася в Україні за роки її незалежності. Її не можна віднести до конкретного виду соціальної моделі, що сформувалися у світовій практиці. Проте, на основі аналізу ознак можемо віднести модель політики соціального захисту до ліберальної.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Світовий досвід державної політики соціального захисту населення та напрями його використання в Україні

Початок 90-х рр. став “найвищою точкою” соціального виміру Європи. Звісно, її соціальна політика формувалась і розвивалась протягом усього часу існування західноєвропейської інтеграції, але стала дійсно спільною для всіх держав-членів ЄС після підписання Амстердамського договору (1997 р.) щодо зміни в установчих договорах і деяких пов’язаних з ними актах [62]. Зміст такої політики було розширено, а преамбулу Договору ЄС (далі - ДЄС) доповнено новим п. 4 про прихильність держав- членів до основних соціальних прав, які визначені Європейською соціальною хартією (Турин, 18.10.1961 р.). Саме в ДЄС (Маастрихт, 1992 р.) соціальну політику вперше було включено до переліку основних напрямів діяльності на рівні ЄС. Одинадцять держав-членів (крім Англії) підписали два акти - Протокол та Угоду щодо соціальної політики (The Agreement of Social Policy), як додаток до ДЄС. Питання соціального діалогу знаходяться в центрі розробки і здійснення соціальної політики й економічної стратегії ЄС. Відповідно до ст. 138 ДЄС перед запровадженням будь-яких заходів у сфері соціальної політики Європейська Комісія повинна консультиватися з соціальними партнерами щодо можливого напрямку дій ЄС та змісту передбачуваної пропозиції [4]. Соціальний діалог виступає одним з інструментів соціальної політики ЄС. Згідно з договорами та законодавством Євросоюзу під терміном “соціальний діалог” розуміється процедура спільних консультацій соціальних партнерів на європейському рівні, яка передбачає обговорення, спільні дії, іноді переговори між європейськими соціальними партнерами, дискусії між соціальними партнерами й інституціями ЄС. Процес соціального діалогу був ініційований Єврокомісією в 1985 р. На сучасному етапі, незважаючи на тенденції

посилення економічних чинників, пріоритети соціальної політики та діалогу залишаються важливими стратегічними аргументами, яким приділяється особлива роль у вирішенні глобальних проблем, досягненні соціальної справедливості та суспільної злагоди. Значна кількість учених вважає, що майбутнє держав ЄС зазнаватиме впливу принципів наддержавної соціальної політики, прийнятих Європейською Комісією. Необхідність упровадження складових соціально орієнтованої ринкової економіки усвідомлюється сьогодні поряд із думками про перерозподіл необхідних ресурсів, що відбувається між країнами-членами ЄС, наддержавне регулювання та наддержавне забезпечення [62]. Майбутнє соціальної сфери пов'язане, з одного боку, із формуванням наддержавної соціальної політики і, з другого - з втручанням глобальних наддержавних організацій у таку політику та системи соціального захисту окремих країн.

Фінансування системи соціального забезпечення безпосередньо впливає на розподіл доходів населення шляхом перерозподілу ресурсів, які акумулюються у вигляді внесків або податків сплачених певними економічно активними особами, підприємствами та установами на користь інших залежних осіб. Отже, наслідком впливу системи соціального забезпечення на розподіл доходів і споживання між різними домашніми господарствами може бути зміна їх сукупних обсягів. Розподіл доходів позначається на структурі та обсязі сукупного попиту і, отже, на розмірі ВВП [63].

Залежно від рівня розвитку економіки, національні системи соціального забезпечення перерозподіляють до 30 % ВВП [63]. На сучасному етапі в Європейському Союзі продовжується зниження частки ВВП, що спрямовується на соціальні виплати. Європейські країни суттєво різняться за обсягом соціальних видатків у відсотках до ВВП. Якщо Швеція, Франція, Данія, Австрія витрачають на соціальні виплати до третини ВВП, то Ірландія, Словаччина, Чехія лише близько 10 % [63].

Для того щоб визначити, які видатки належать до соціальних, можна використати класифікацію соціальних видатків, що застосовується

Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), згідно якої соціальні видатки згруповані за дев'ятьма категоріями (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Класифікація соціальних видатків, що застосовується Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)

Категорія видатків	Вид забезпечення
Піклування про літніх людей	Звичайні пенсії, пенсії особам, які достроково пішли у відставку, допомога на дому та послуги за місцем проживання
Піклування про членів сімей військовослужбовців та постраждалих у катастрофах	Пенсії та допомога на поховання;
Допомога у разі неієздатності ті тимчасової непрацевздатності	Послуги з догляду, допомога у разі неієздатності, допомога постраждалим від аварії на робочому місці та допомога у разі нещасних випадків, виплати у зв'язку з непрацевздатністю працівників;
Охорона здоров'я	Видатки на лікування у стаціонарних медичних закладах та амбулаторне лікування, оплата медичних препаратів та виплати на превентивне лікування;
Сім'я та діти	Допомога на дитину та пільгові кредити, допомога по догляді за дитиною, допомога при вагітності та при пологах, допомога садиноким батькам;
Діяльність щодо розвитку ринку праці	Послуги з працевлаштування, фінансування освітніх заходів для молоді та заходів з працевлаштування для непрацевздатних;
Соціальна підтримка в разі безробіття	Допомога у разі безробіття, компенсації у разі звільнення, компенсації за дострокове звільнення, пов'язане з кон'юнктурою ринку;
Забезпечення житлом	Грошова допомога на купівлю та найм житла;
Інші заходи соціального захисту	Грошова допомога, яку не можна віднести до інших категорій, призначена малозабезпеченим верствам населення (наприклад, допомога на придбання продуктів харчування чи одягу, поширена в деяких країнах, які не є членами ОЕСР), а також інші соціальні послуги та заходи соціального захисту.

Джерело: [55]

Як засвідчує європейська практика, система соціального захисту населення у демократичному суспільстві ґрунтується на трьох складових:

вільній ринковій економіці, представленій підприємницьким сектором, демократично обраній владі і добровільних громадянських інститутах, що включають, насамперед, неурядові організації (незалежний сектор). Ці три сили, що є основою сучасного суспільства, можуть виконувати свої завдання лише за умови ефективного взаємного співробітництва [55].

Соціальна політика виконує регулюючу і стимулюючу роль у забезпеченні розвитку економіки й створенні умов для ефективного функціонування системи соціального захисту і стає вже не “актом благодійництва”, а способом посилити економічну активність працездатних верств для забезпечення гідного життя всього суспільства. Політика щодо соціального захисту має ґрунтуватися на таких принципах:

- персональна відповідальність найманих працівників, роботодавців, інших категорій працюючих і працездатних осіб за фінансове забезпечення прийняттого рівня соціального захисту;
- солідарна підтримка працюючим населенням і роботодавцями найменш захищених категорій населення та їхніх сімей;
- оптимальна підтримка (принцип субсидіарності), що визначає міру (межі) солідарної підтримки, фіксує її розмір і форми надання [36].

Розглянемо сучасні підходи у здійсненні політики соціального захисту деяких європейських країн із соціально-орієнтованою економікою. Так, у німецькій системі соціального захисту центральне місце займає соціальне страхування. Згідно з принципом самоуправління, установи соціального страхування наділені правовою, фінансовою й організаційною незалежністю від інститутів державного управління. Проте держава створює правову основу та здійснює правовий нагляд і перевірки діяльності органів соціального захисту. Установи, що здійснюють страхування, діють розрізнено: незалежно одне від одного діють організації з пенсійного забезпечення, медичні страхові організації тощо. Поряд із соціальним страхуванням, передбачені механізми соціальної допомоги, яка надається в разі, якщо всі види страхових соціальних виплат вичерпано.

Фінансування системи соціального захисту в Німеччині здійснюється з внесків застрахованих осіб найманої праці та роботодавців, з державного бюджету, а також унаслідок комбінації обох видів фінансування. Гарантом виконання соціальних зобов'язань є держава, перерозподіляючи частину коштів на покриття видатків у вигляді державних дотацій.

Для системи соціального захисту у Франції характерна доволі складна організаційна структура та висока частка видатків на соціальні програми, яка перевищує середній рівень у Європейському Союзі [32].

Характерними рисами французької системи соціального захисту є: розгалужена система професійно-галузових схем соціального страхування; розвинена система сімейних виплат, що стала результатом тривалої еволюції; вагома роль додаткових систем соціального захисту, особливо у галузі пенсійного й медичного страхування. Розподільний принцип фінансування є основою функціонування не лише державних схем соціального страхування, а й обов'язкових додаткових професійних систем страхування.

Управління соціальним захистом у Франції організовано ієрархічно у вигляді діючих на національному й регіональному рівнях страхових кас, відповідальних за певний вид соціального захисту. Регіональні й місцеві каси соціального страхування є самоврядними організаціями, кожна з яких має власне правління, що складається з представників застрахованих і роботодавців.

Основним джерелом фінансування системи соціального захисту у Франції слугують страхові внески працівників і роботодавців. Винятком є страхування від безробіття й сімейні виплати, частка державних дотацій у яких істотно вища, ніж в інших галузях соціального забезпечення, а також страхування від нещасних випадків, яке фінансується виключно з коштів роботодавця [64].

У Польщі діє система адресної грошової допомоги, визначення кола осіб, які претендують на грошові допомоги, призначення і виплата цих допомог є монополією державних органів. Підготовка відповідного

законодавства і розробка довготермінових програм у соціальній сфері здійснюється органами державного управління, хоча до цього залучаються і неурядові інституції. З іншого боку, вважається, що бюрократичні інститути державного сектора не є настільки успішними в ситуаціях, які вимагають швидкої адаптації до різних умов, а також наданні соціальних послуг різним групам населення, насамперед у наданні тимчасових послуг чи здійсненні недовготривалих проектів. Тому цим займаються неурядові організації, які ефективно виконують завдання, що дають мінімальний прибуток і вимагають усебічного підходу до вирішення проблеми обмеженого кола клієнтів. На сьогодні в Польщі розвивається і третій, корпоративний сектор, метою якого є отримання прибутку від надання соціальних послуг. Як правило, у Польщі різні центри для підтримки соціально незахищених громадян створюються саме неурядовими інституціями, що співпрацюють з органами місцевої влади в питаннях надання соціальної допомоги таким громадянам. Ці організації працюють із певною категорією осіб, надаючи їм психологічну, соціальну, юридичну та в окремих випадках матеріальну допомогу. Органи громадської адміністрації можуть замовляти громадським організаціям виконання громадських завдань разом із наданням дотацій на фінансування їх реалізації, або вони можуть підтримувати такі завдання, разом із наданням дотацій на дофінансування їхньої реалізації [33].

Польська концепція соціальної політики передбачає створення системи багаторівневої соціальної діяльності за допомогою відродження місцевої самоврядності, базованої на суспільній ініціативі, що активізує сім'ю і особистість, добровільні організації, групи взаємодопомоги. Згідно з новою моделлю соціальної політики у Польщі, саме ці інституції є партнерами як державної адміністрації, так і місцевого самоврядування у забезпеченні та розподілі засобів для діяльності організацій, що надають суспільні послуги. Партнерство державних і громадських організацій орієнтовано на підвищення рівня соціального обслуговування та вирішення місцевих соціальних проблем [8].

Аналіз досвіду зарубіжних країн свідчить, що системи соціального захисту є найважливішою сферою практичного застосування солідарної відповідальності в державах загального добробуту. Наявність ефективної системи соціального захисту, що дає змогу усунути чимало відчутних ризиків і заснована на принципі солідарності, - це одна з основних загальних рис європейської держави загального добробуту. Нинішній економічний та соціальний розвиток дав старт новому етапу функціонування національних систем соціального захисту в рамках ЄС. Ці системи шляхом упровадження окремих програм соціального захисту повинні реагувати на виклики зовнішніх і внутрішніх проблем, зокрема фінансових, та опосередковано сприяти трансформації моделей економічного зростання в економіку знань [9].

Досвід реалізації Європейської моделі соціальної політики може бути корисним для України у наступних аспектах [65]:

По-перше, принципи, покладені в основу ЄСМ, - соціальна солідарність і єдність, соціальна справедливість, створення конкурентоздатної економіки, заснованої на знаннях, дбайливому ставленні щодо навколишнього середовища. Таким чином, Європейська соціальна модель стала водночас плодом завоювань масових організацій працівників і превентивної політики підприємців і держав. Більшість населення скористалося соціальними досягненнями, передбаченими Європейською соціальною моделлю. На заході континенту вдалося створити численний середній клас, дві третини громадян Співтовариства [36].

По-друге, у проголошених і закріплених в офіційних документах принципах «соціальної солідарності», «соціальної єдності», «соціальної справедливості» і «соціальної відповідальності» визначаються процеси, що впливають на еволюцію європейського суспільства. Європа продовжує просуватися цим шляхом, здійснюючи перехід від успішної економічної інтеграції щодо інтеграції соціальної. ЄС є показовим полігоном, де проходять

іспити різні типи держав, що працюють в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки.

По-третє, політичні та культурні традиції європейських держав уможливили розробку Європейської соціальної моделі в її сучасному вигляді. Вона покликана забезпечити ефективне функціонування економіки і справедливості у розподілі суспільного багатства.

По-четверте, модель і на сьогоднішній день ще залишається соціальним ідеалом, зразком, до якого варто прагнути, спираючись на ідею, що втілила в собі традиційні цінності європейської цивілізації і сукупність кінцевих цілей суспільного розвитку. При цьому ЄСМ ніколи не розглядалася як застигла схема, хоча і побудована на ідеях соціальної справедливості і забезпеченні основних прав людини. Вона дотепер постійно вдосконалюється і доповнюється, ілюструючи зміни, що відбуваються в суспільстві [72].

По-п'яте, саме виникнення й успішний розвиток Європейського Союзу є практичним підтвердженням життєздатності ЄСМ. Однак ситуація далеко не так безхмарна, і ставлення щодо ЄСМ серед європейців є неоднозначним. Особливо помітним це стає за кризових явищ: економіки, фінансів, енергетики, соціальної галузі. Поява такого феномена, як «євроскептицизм», є не випадковою. В ньому визначені відмінності позицій держав-членів, що покликані працювати спільно в рамках ЄС. Це не дивно: адже об'єднані країни, що відрізняються за низкою показників - рівнем і якістю життя, розвитком економіки, національними інтересами. І хоча ЄС демонструє прагнення зміцнити європейську ідентичність при збереженні національної розмаїтості, нерідко посилення роботи на наднаціональному рівні розцінюється як зазіхання на національний суверенітет. Невдоволення внутрішньою політикою своїх урядів, невміння впоратися з економічними кризами і врегулювати соціальні конфлікти переростають у протестні виступи проти політики керівних інститутів ЄС [65].

Однак саме процеси, пов'язані з глобалізацією, і, зокрема, наслідки кризи призводять до необхідності спільних дій на вищому рівні. Не випадково

формуються єдині простори: інформаційний, освітній, інноваційний, запроваджуються загальний економічний ринок, єдина валюта, європейське громадянство. Проблема мігрантів передана на наднаціональний рівень. Ситуація, що загострилась, із зайнятістю призвела до появи загальноєвропейської Люксембурзької стратегії зайнятості, у рамках якої складаються національні плани. Саме ресурси і соціальна політика ЄС допомагають державам-членам поступово усувати наслідки глобальної кризи. Заходи Євросоюзу спрямовані на збереження якості життя населення, відновлення ринку праці і цілком відповідають цілям Європейської соціальної моделі [31].

По-шосте, ЄСМ особливе значення надає вмінню збалансувати інтереси особистості і суспільства. В ході реформування принципами стали: повага гідності людини, пропозиція зміцнити соціальну структуру суспільства методом соціального контракту.

По-сьоме, високий рівень життя населення став характеристикою «цивілізованого капіталізму». Це був продуманий стратегічний вибір. Послідовність такого курсу сприяла позитивним результатам.

Від ступеня реалізації Європейської соціальної моделі залежать перспективи розвитку Союзу. Розвиток глобалізації, інтеграційних процесів призвели, з одного боку, до гальмування соціальної політики, а, з іншого, до нових підходів, формування нових принципів правового регулювання.

Таким чином, розглянувши системи соціального захисту європейських країн, доцільно зазначити, що соціальна політика сучасної держави повинна бути зорієнтована не лише на підтримку наявного рівня соціальних гарантій і створення механізмів соціального захисту окремих найбільш уразливих соціальних груп, а й на реалізацію довготривалих програм щодо кардинальної зміни основ системи соціального захисту, підвищення її ефективності. Підходи до вдосконалення соціальної політики на європейському рівні пов'язуються із її реалізацією на основі наукового обґрунтування, застосування соціальної експертизи, моніторингу, засобів перевірки рівня

нужденності; посилення активного попереджувачого характеру соціального захисту, створення умов для реалізації економічної ініціативи громадян; підвищення ролі недержавного сектора в наданні соціальних послуг і благ соціально незахищеним категоріям громадян; посилення адресного характеру соціальної допомоги. Ці тенденції, у цілому, відповідають можливим напрямкам використання в Україні європейського досвіду. Її прагнення до повноправного членства в ЄС тісно пов'язане з необхідністю значних змін у сфері соціальної політики, діалогу та регіональної безпеки. Звісно, позитивні зміни в цій сфері можна забезпечити лише за умов економічних успіхів, але побудова прозорого економічного середовища, запровадження загальноприйнятих в Європі економічних механізмів функціонування господарського комплексу, нерозривно пов'язані зі створенням соціального середовища, яке б спиралось на європейські традиції соціальної державності, регіоналізму та безпековості. Досить показовим у цьому контексті є зафіксований Європейською Радою в Зеленій книзі намір створити “динамічний і ефективний Європейський ринок безпеки” з опорою на прогресивні ділові кола й компанії “із сильною соціальною й екологічною базою”, що усвідомлюють свою соціальну відповідальність.

3.2. Перспективи вдосконалення політики соціального захисту населення

Найважливішим позитивним результатом розвитку країни є зростання впевненості людей у можливості досягнення власною діяльністю бажаного рівня й якості життя. В якості ефективного інструменту здійснення державної соціальної політики можуть бути запропоновані пріоритетні національні соціальні проекти. Вони - важливий політичний інструмент залучення уваги всіх рівнів влади, наукової громадськості та громадянського суспільства до вирішення найважливіших національних проблем охорони здоров'я, освіти,

житлової сфери, сільського господарства і демографії. Указані проекти демонструють ефективність для досягнення кінцевих результатів високого ступеня політичного контролю над їх здійсненням; публічності та персональної відповідальності за реалізацію поставлених завдань; цільового витрачання бюджетних коштів; створення спеціалізованого органу управління. Пріоритетні соціальні проекти виступають потужним імпульсом розвитку реальної соціальної політики. Разом з тим, соціальна політика дуже багатовимірне і багатофункціональне поняття та логіка його освоєння не може бути вичерпана виключно проектною діяльністю. Слід чітко визначити цілі соціальної політики, завдання, що вона повинна вирішити, необхідні стратегії розвитку, які були б конкретизовані в програмах. Це зумовлює необхідність висунення довгострокових цілей соціального розвитку країни, вироблення принципів формування стратегії такого розвитку в регіонах [62].

12 січня 2015 р. було прийнято Стратегію сталого розвитку “Україна-2020” [28], спрямовану на вирішення стратегічних завдань розвитку. Вона має за мету об’єднання раніше проведеної роботи щодо підвищення якості та рівня життя населення в чітку соціальну й економічну стратегію розвитку вітчизняного суспільства відповідно до векторів розвитку, відповідальності, безпеки та гордості. Саме вектор відповідальності, визначений у Розділі 3 цієї Стратегії, охоплює програму національної єдності та підтримки нацменшин, пенсійну й освітню реформи, удосконалення системи соціального захисту, популяризацію фізкультури та спорту тощо [28].

20 лютого 2016 р. Президент України П. Порошенко зазначив, що реалізація реформ, орієнтованих на відновлення економічного зростання, сприятиме подальшому викорененню бідності, забезпеченню повної зайнятості, гідної роботи, рівності чоловіків і жінок, благополуччя та соціальної справедливості [64]. Згідно з інформацією Національної ради реформ пріоритетними є реформи щодо оновлення влади й антикорупційна реформа, судова, децентралізація, державного управління, дерегуляції та розвитку підприємництва, системи національної безпеки й оборони, системи

охорони здоров'я, освіти, сільського господарства, просування інтересів України у світі тощо [64]. При цьому процес виконання задач із реформування, зокрема соціальної сфери, за період 2015 р. оцінено, як такий, що здійснено на 50 % . Це зумовлено рядом причин, найголовнішими серед яких можна визнати такі: в Україні соціальна політика має достатньо не системний характер, орієнтована переважно на пом'якшення особливо негативних соціальних наслідків фінансово-економічної кризи та раніше проведених реформ (див. Указ Президента від 28.04.2004 р.), відсутня чітка стратегія соціального розвитку держави. Крім того, у Стратегії національної безпеки України слабо представлені аспекти соціальної безпеки регіонів. Як наслідок, маємо низьку тривалість життя, високий рівень бідності, не виправдано високі соціальну нерівність і міжрегіональні відмінності якості та рівня життя населення. Знизилися якість освіти й охорони здоров'я, а також загальний рівень духовності та культури в нашому суспільстві. Разом із тим соціальна політика повинна бути спрямована не стільки на подолання наслідків тих чи інших соціальних хвороб, скільки на запобігання причин появи соціальних ризиків, які зачіпають більшість населення, забезпечення соціальних гарантій [64].

Серед дослідників панує думка, що вирішення завдання із підвищення соціальної безпеки і реалізація стратегії розвитку регіонів повинні спиратися на систему соціальних стандартів якості та рівня життя населення (див. Європейський звіт про конкурентоспроможність, 2000 р.). Воно має чітко знати, яке воно “наразі” і до яких стандартів життя буде прагнути в майбутньому. Зважаючи на це, вважаємо, що основними стратегічними завданнями соціального розвитку є: 1) створення суспільства рівних можливостей; 2) формування мотивації для інноваційного розвитку; 3) забезпечення економічного зростання за рахунок підвищення продуктивності праці [31].

Можливості підвищення результативності соціальної політики щодо забезпечення якості життя населення згруповані у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Види можливостей підвищення якості життя населення України

ДЖЕРЕЛА МОЖЛИВОСТЕЙ	СИЛА ВПЛИВУ		
		Сильна	Помірна
	Економічні	Подолання дисбалансу прожиткового мінімуму і реальної заробітної плати Диферінціація джерел і зростання доходів Зростання рівня життя Зниження економічного розшарування суспільства	Ріст ВВП Зниження безробіття Підвищення рівня заробітної плати, пенсій та соціальних виплат
	Соціальні	Удосконалення громадянської структури суспільства Забезпечення соціальної відповідальності у суспільстві	Зростання соціальної захищеності Зниження соціальної нерівності
	Морально-культурні	Формування сучасних моральних принципів поведінки усіх громадян, корпоративної культури та моральної відповідальності	Формування почуття гідності і відповідальності населення Зростання рівня довіри у суспільстві Забезпечення рівня морального задоволення
	Інформаційні	Пропагування засобами масової інформації сімейних і інших соціальних цінностей, здорового способу життя	Недопущення пропаганди жорстокості і насильства, аморальної поведінки
	Екологічні	Охорона та зниження забруднення навколишнього середовища Підвищення якості води Рекреаційні заходи	Поліпшення екологічної ситуації Підвищення якості продуктів харчування Профілактика захворювань
	Геополітичні	Здійснення ефективної соціально-економічної політики Формування електорату	Соціальна спрямованість політики влади

*Джерело: [64]

В умовах нової хвилі економічного спаду, обмеженості фінансових ресурсів (як на державному, так і на регіональному рівні), збільшення соціальної напруги, особливого значення набуває проблема подолання розбіжності соціально-економічного розвитку населення на державному та регіональному рівні. Для її розв'язання та забезпечення сталого економічного розвитку регіонів необхідно:

- розширення адміністративних повноважень та забезпечення фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування, які є мотивованими розробниками та учасниками реалізації міжрегіональних інвестиційних, інфраструктурних, соціальних та інших проектів;

- здійснити переведення економіки регіонів на інноваційний шлях розвитку за рахунок створення ефективного конкурентного середовища в системі економічної діяльності на національному та регіональних рівнях;

- надати фінансову підтримку суб'єктам господарювання всіх форм власності (які зареєстровані на території регіону) з метою реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів, що мають стратегічне значення для підвищення конкурентоспроможності регіону;

- забезпечити формування на регіональному рівні об'єктів інфраструктури інвестиційно-інноваційного розвитку: бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, венчурних фондів.

Отже, враховуючи результати проведеного вище дослідження, окреслимо основні напрями реформування інституту соціальної політики як регулятора розвитку соціальної сфери:

- побудова механізму соціального захисту населення з урахуванням системоутворюючого фактора, втіленого у сукупності суспільних цілей та інтересів громадян;

- всебічна підтримка економічно активного населення, створення умов для його самореалізації, утвердження відповідної мотивації продуктивної праці, вжиття ефективних заходів щодо підвищення платоспроможного попиту населення;

- зміщення акцентів у вирішенні проблем соціального захисту з центральних державних структур на регіональні, підвищення ролі недержавних громадських організацій у реформуванні системи соціального захисту населення;

- скорочення переліку соціальних виплат, відмова від надання тих видів допомоги, які не дають очікуваного соціального ефекту;

- запровадження системи раннього виявлення осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; модернізація системи їх соціального обслуговування, підвищення адресності та якості надання соціальних послуг за місцем проживання;

- реалізація соціальних програм на основі застосування їх належного наукового забезпечення, соціальної експертизи і моніторингу;
- зменшення монополізації держави на ринку соціальних послуг, поступове запровадження переходу громадян до недержавного соціального страхування;
- використання у системі соціального захисту найефективніших його форм та методів, раціонального співвідношення адресності і безадресності з урахуванням матеріального становища особи, сім'ї, окремих соціальних груп населення;
- спрощення системи адміністрування пілг та обліку категорій громадян, які мають право на отримання соціальних пілг;
- суттєве вдосконалення системи міжбюджетних трансфертів на фінансування видатків у сфері соціального захисту та соціального забезпечення (в частині спрямування більшої частини бюджетного фінансування на надання соціальних послуг у громадах і скорочення громіздкої системи бюджетних установ стаціонарного типу);
- підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування, координації їхніх дій, запровадження інтегрованої системи надання соціальних послуг сім'ям та особам, які цього потребують, на основі уніфікованих мінімальних стандартів та єдиних технологій.

Висновки до розділу 3

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати такі висновки:

1. За результатами дослідження системи соціального захисту європейських країн можна зробити висновки про те, що соціальна політика сучасної держави повинна бути зорієнтована не лише на підтримку наявного рівня соціальних гарантій і створення механізмів соціального захисту окремих найбільш уразливих соціальних груп, а й на реалізацію довготривалих

програм щодо кардинальної зміни основ системи соціального захисту, підвищення її ефективності.

2. Підходи до вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні передбачають наступні напрямки: побудова механізму соціального захисту населення з урахуванням системоутворюючого фактора, втіленого у сукупності суспільних цілей та інтересів громадян; всебічна підтримка економічно активного населення, створення умов для його самореалізації, утвердження відповідної мотивації продуктивної праці, вжиття ефективних заходів щодо підвищення платоспроможного попиту населення; зміщення акцентів у вирішенні проблем соціального захисту з центральних державних структур на регіональні, підвищення ролі недержавних громадських організацій у реформуванні системи соціального захисту населення; скорочення переліку соціальних виплат, відмова від надання тих видів допомоги, які не дають очікуваного соціального ефекту; запровадження системи раннього виявлення осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; модернізація системи їх соціального обслуговування, підвищення адресності та якості надання соціальних послуг за місцем проживання; реалізація соціальних програм на основі застосування їх належного наукового забезпечення, соціальної експертизи і моніторингу; зменшення монополізації держави на ринку соціальних послуг, поступове запровадження переходу громадян до недержавного соціального страхування; використання у системі соціального захисту найефективніших його форм та методів, раціонального співвідношення адресності і безадресності з урахуванням матеріального становища особи, сім'ї, окремих соціальних груп населення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати наступні висновки і пропозиції:

1. У першому розділі було обґрунтовано основні теоретичні засади формування державної політики соціального захисту. Встановлено, що вона є комплексом заходів державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України.

2. Економічною передумовою проведення державної політики соціального захисту є формування державних цільових фондів. Державні цільові фонди виступають невід'ємною складовою публічних фінансів. Їх можна розглядати як економічну категорію та як специфічний інститут публічних фінансів.

3. Політика України у сфері соціального захисту є визначальним напрямом внутрішньої політики держави. Соціальна політика - це складова загальної політики, втілена в соціальні програми та різноманітні заходи, спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства.

4. За результатами дослідження особливостей формування системи соціального захисту населення було виявлено, що процес його розвитку можна поділити на сім етапів. Кожен з цих етапів має характерні риси, свої особливості, методи та інструменти соціального захисту. Хоча процес формування системи соціального захисту на території України триває вже більше двох тисячоліть, не можна стверджувати, що вона сформувалась остаточно. Дослідження вітчизняного та світового досвіду формування систем соціального захисту доводить, що ця система є динамічною та потребує постійного вдосконалення залежно від впливу різних макроекономічних умов.

Найбільш актуальними є питання реформування системи пільг та посилення адресності допомог, системи пенсійного страхування.

5. Проаналізовано особливості моделі політики соціального захисту, яка склалася в Україні за роки її незалежності. Її не можна віднести до конкретного виду соціальної моделі, що сформувалися у світовій практиці. Проте, на основі аналізу ознак можемо віднести модель політики соціального захисту до ліберальної. Було проаналізовано основні показники ефективності моделі політики соціального захисту. Вартість продуктового набору по відношенню до середньої заробітної плати мала постійну тенденцію до зростання у 2013-2016 рр. Однак, у 2017 році вона скоротилася до 14,3% за рахунок підвищення рівня мінімальної заробітної плати. Однак, зазначені кроки держави все одно є малоефективними. Більша частина населення України живе за межею бідності. Частка населення з надзвичайно низьким рівнем доходів в Україні постійно скорочувалася. Це означає, що держава в Україні орієнтована на підтримання мінімальних соціальних стандартів, проте, вони все ж є непорівняними зі стандартами розвинених країн. Підвищення офіційного рівня мінімальної заробітної плати сприяло збільшенню у 2016 році частки населення з доходами, які перевищують офіційно встановлений прожитковий мінімум. У 2016 році 84% від середньої пенсії припадало на покриття лише мінімальних потреб у харчових продуктах, не говорячи вже про комунальні послуги. Тому, по відношенню до пенсіонерів політику держави можна назвати антисоціальною.

6. За результатами дослідження системи соціального захисту європейських країн можна зробити висновки про те, що соціальна політика сучасної держави повинна бути зорієнтована не лише на підтримку наявного рівня соціальних гарантій і створення механізмів соціального захисту окремих найбільш уразливих соціальних груп, а й на реалізацію довготривалих програм щодо кардинальної зміни основ системи соціального захисту, підвищення її ефективності.

7. Підходи до вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні передбачають наступні напрямки: побудова механізму соціального захисту населення з урахуванням системоутворюючого фактора, втіленого у сукупності суспільних цілей та інтересів громадян; всебічна підтримка економічно активного населення, створення умов для його самореалізації, утвердження відповідної мотивації продуктивної праці, вжиття ефективних заходів щодо підвищення платоспроможного попиту населення; зміщення акцентів у вирішенні проблем соціального захисту з центральних державних структур на регіональні, підвищення ролі недержавних громадських організацій у реформуванні системи соціального захисту населення; скорочення переліку соціальних виплат, відмова від надання тих видів допомоги, які не дають очікуваного соціального ефекту; запровадження системи раннього виявлення осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; модернізація системи їх соціального обслуговування, підвищення адресності та якості надання соціальних послуг за місцем проживання; реалізація соціальних програм на основі застосування їх належного наукового забезпечення, соціальної експертизи і моніторингу; зменшення монополізації держави на ринку соціальних послуг, поступове запровадження переходу громадян до недержавного соціального страхування; використання у системі соціального захисту найефективніших його форм та методів, раціонального співвідношення адресності і безадресності з урахуванням матеріального становища особи, сім'ї, окремих соціальних груп населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсеєнко А. Г. Економіка в умовах сучасних трансформацій / А. Г. Арсеєнко // Економіка та прогнозування, 2018. - №1. – С. 7-16
2. Базилевич В.Д., та ін. Державні фінанси. Навчальний посібник / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик. - Київ, 2010. - 240 с.
3. Базилевич К.С. Моделювання взаємозв'язків дефіциту державного бюджету України із показниками макроекономічної динаміки / К.С. Базилевич, О.В. Цапук // Банківська справа -2012. – № 3. – С. 24-29.
4. Богуславська С.І. Соціальна політика в умовах ринкових відносин / С.І. Богуславська // Фінансовий простір, 2013. - № 2 (10). – С. 106-110
5. Бойко Т.А. Необхідність бюджетного регулювання / Т.А. Бойко // Економічні науки, 2014. - №2. – С.65-71
6. Боровицький А.О. Напрямки регуляторного впливу у соціальному секторі / Вісник ТНЕУ, 2013. - №2. – С. 24-29
7. Булгакова С.О., Микитюк І. Бюджетний ризик: сутність, класифікація, фактори ризику // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 1. – с. 59-68
8. Буряк П.Ю. та ін. Тенденції у ефективності бюджетно-податкової політики / П.Ю. Буряк, С.Л. Лондар // Фінанси України. – 2014. – № 1. – С.41.
9. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р., № 2542 - III// Відомості Верховної Ради України від 21.09.2001-2001 р., № 37, стаття 189.
10. Василенко Л. І. Державні цільові фонди : навч. посіб. / Л. І. Василенко, Т. О. Масленникова. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - 2002. - 170 с.
11. Венедіктов В. С. Соціальна політика держави та кодифікація національного трудового законодавства / В. С. Венедіктов // Наукові записки [Харківського економіко-правового університету]. - 2013. - № 1 (14). - С. 18-26.
12. Волосович С. Державні цільові фонди в системі публічних фінансів / С. Волосович // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2016. - № 4. - С. 129-137. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2016_4_11

13. Геець В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні // Демографія та соціальна економіка. - 2011. - № 1(15). - С. 3-23.

14. Герасименко Г.В. Концепція соціальної держави: еволюція наукових поглядів і сучасні виклики // Вісник ХНУ. Серія «Економічні науки». - 2012. - № 3. - Т. 1. - С. 202-205.

15. Гупало О.Г. Порівняльний аналіз моделей політики у сфері соціального захисту держави / О.Г. Гупало // Науковий вісник НЛТУ України, 2015. – №4. – С. 211-219

16. Результати статистичних спостережень / Офіційний веб-ресурс Державної служби статистики України - [Електронний ресурс] – режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

17. Показник соціальної політики / Дані Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet>

18. Держава і суспільство в Україні: історія і сучасність / За ред. д.і.н. О.М.Майбороди - К. : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2013. - 184 с.

19. Державне управління та державна служба. Словник-довідник / Уклад. О. Ю. Оболенський. – К.: КНЕУ, 2005. – 478 с.

20. Державний фінансовий аудит: методологія та організація: монографія/ Мних Є.В., Никонович М.О., Барабаш Н.С.; за ред.. Мниха Є.В. – К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2014.-319с.

21. Державні Фінанси: Підручник / Булгакова С.О., Барановська В.Г., Єрмошенко Л.В., Колодій О.Т., Кукурудз О.М., Пильтяй О.В., Стефанюк І.Б., Микитюк І.С., Чечуліна О.О; За ред.. Мазаракі А.А.: У 5т.-Т5. Державний фінансовий контроль.- К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2011. -303с.

22. Дикун О.В. та Мороз О.О. Бюджетне регулювання розвитку економіки [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_DNI_2010/Economics/69693.doc.htm

23. Добрева Н. та ін. Концептуальні основи формування політики соціального захисту в сучасних умовах функціонування економічної системи

України / Н. Добрева, Є. Борщук, Т. Корецька // Збірник наукових праць, 2015.
– №44 – [Електронний ресурс] – режим доступ
http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_44/fail/ch_2/11.pdf

24. Доценко І.О. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення соціального захисту населення / І.О. Доценко // Фінансовий простір, 2015. - №2. – С. 331-338

25. Дутчак А.В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку / А.В. Дутчак // Молодий вчений, 2017. - №5. – С. 568-572

26. Євсєєва О. О. Стратегічні напрями соціального розвитку, шляхи державного регулювання : монографія / О. О. Євсєєва. - К. : СПДФО Коваленко В. Ф., 2011. - 524 с.

27. Євсєєва О.О. Вдосконалення державного регулювання розвитку системи культури в регіоні / О.О. Євсєєва // Бізнес Інформ, 2013. - №4. – С. 22-28

28. Жибер Т.В., та ін. Бюджетна система: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Т.В. Жибер, Г.Б. Коломієць. – К. : КНЕУ, 2014. – 311с.

29. Зайчикова В.В. Прогнозування доходів місцевих бюджетів у процесі між бюджетного регулювання / В.В. Зайчикова // Фінанси України. – 2012. – №6. – С. 69 – 81.

30. Зубик С. П. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні / С. П. Зубик // Економіка та прогнозування, 2017. - №3. – С. 31-50

31. Калашников С.В. Теоретичні аспекти формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах / С.В. Калашников // Ефективна економіка. – 2016. – № 1. – 47 с.

32. Кір'ян Т.М. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери: [монографія] / За ред. д.ф, проф. Т.М. Кір'ян // В-во Чабаненко Ю., 2016. – 398 с.

33. Колосовська І. І. Сучасні підходи у реформуванні політики соціального захисту держави як регулятора розвитку соціальної сфери / І. І.

Колосовська // Ефективність державного управління. - 2015. - №43. - С. 152-158.

34. Кононович В.Г. Формування організаційно-правових засад державного управління фізичною культурою в Україні / В. Г. Кононович // Теорія та практика державного управління, 2015. -Вип. 1 (39). – С. 33-39

35. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

36. Кравченко В. П. Аналіз політики соціального захисту України та її ефективність на сучасному етапі / В. П. Кравченко, Н. В. Кравченко // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. - 2015. - № 11. - С. 294-298. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2015_11_43

37. Кравченко М.В. Захист соціальний // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. - К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. - 2011. - 648 с. - С. 270 - 271.

38. Крюков О. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/04.pdf>.

39. Лаврухін В.В. Державне управління у сфері соціального захисту населення: теоретичні аспекти / В.В. Лаврухін // Механізми публічного управління, 2015. - №2. – С. 66-72

40. Ларіна Н. Б. Зарубіжні моделі політики соціального захисту: досвід для України / Н.Б. Ларіна // Державне будівництво. 2016, - № 1. – С. 44-56

41. Лібанова Е.М. Демографічні зрушення в контексті соціального розвитку / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. - 2014. - № 1(21). - С. 9-23.

42. Лібанова Е.М., та ін. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види

зайнятості та перспективи їх розвитку (кол. моногр.) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2016. – 328 с.

43. Лопушняк Г. С. Інституційне забезпечення державної політики соціального захисту: теоретико-проблемні аспекти / Г. С. Лопушняк // Теорія та історія державного управління. Актуальні проблеми державного управління, 2011. – №2(40). – С. 6.

44. Макарова Є.В. Осіта в модернізованому суспільстві: цілі та пріоритети для України // Демографія та соціальна економіка. - 2014. - № 1(21). - С. 37-47.

45. Макарова Є.В. Послуги в системі соціальної підтримки // Демографія та соціальна економіка. - 2014. - № 2(22). - С. 11-20.

46. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. - К., 2015. - 244 с.

47. Норкіна Т. П. Соціальна політика та якість життя населення / Т. П. Норкіна, З. О. Скарбун, Н. О. Тарханова // Економіка будівництва і міського господарства, 2010. – №1 – С. 33-38.

48. Панченко М. Соціальна сфера і соціальна політика та їх співвідношення в аспекті державного управління соціальною сферою / М. Панченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu_o/2009_1/R_5/Panchenko.pdf.

49. Пенькова О. Г. Трансформація функцій держави в умовах глобалізації / О. Г. Пенькова // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. - 2008. - № 1 (80). - С. 3-9.

50. Півняк Г.Г. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, суспільства. Монографія у 2-х томах. Том II / за ред. Г.Г. Півняка // МОНУ, Нац. гірн. ун-т. – Д.: НГУ, 2015. – 408 с.

51. Підлипна Р.П. До питання формування державної політики у сфері соціального захисту населення / Р.П. Підлипна // Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2015. - №4. – Ч.2. – С. 35-40

52. Підлипна Р.П. Напрямки державного регулювання соціальної політики / Р.П. Підлипна // Вісник ТНЕУ, 2016. - №2. – С. 82-88

53. План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року: Розпорядження КМУ від 22 серпня 2012 р. № 605-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/605-2012-%D1%80>

54. Податковий кодекс України : Закон України від від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

55. Помаза-Пономаренко А. Л. Зарубіжний досвід забезпечення державою соціального розвитку та регіональної безпеки / А. Л. Помаза-Пономаренко // Актуальні проблеми державного управління, 2016. - №1. – С. 1-7

56. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]: Закон України від 02/03/2000 р. № N 1533-III – Режим доступу до закону: <http://www.rada.gov.ua/>

57. Про затвердження Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року: Постанова КМУ від 24 лютого 2016 р. № 111 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF>

58. Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 18 лютого 2016 р. № 148 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>

59. Про затвердження Положення про Міністерство політики соціального захисту України: Постанова КМУ від 17 червня 2015 р. № 423 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF>

60. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.97 р. №400/97-ВР – [Електронний ресурс] - режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400/97-%D0%B2%D1%80>

61. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс]- режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

62. Про систему оподаткування (Нормативний акт на сьогодні втратив чинність, його наведено для аналізу історичного генезису регулювання політики соціального захисту): Закон України від 25.06.1991 № 1251- XII [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>.

63. Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 22.02.2001р. № 2272-III – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>

64. Редько О. Державна політика соціального захисту населення /Управління та адміністрування : зб. наук. ст. студ. заоч. форми навч. / відп. ред. Н.Л. Новікова.- Ч.1. – Київ : Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2018 – С.303-309.

65. Сидорчук А.А. Механізм формування та використання фінансових ресурсів державного соціального страхування / А.А. Сидорчук // Молодий вчений, 2017. - №7. – С. 470-475

66. Слюсаренко К. В., та ін. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики і перспективи / К. В. Слюсаренко, М.М. Садовенко // Зб. наук. праць: Тернопільський національний економічний університет, 2017. – № 1. – С. 80-90

67. Соціальна політика в Україні: реалії та перспективи оновлення / За ред. В.Г. Никифоренка - Монографія / МОН України. Одеський над. Економічний унів-тет. Одеса, 2015. - 363 С.

68. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання: монографія / за ред. Е.М.Лібанової; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАНУ. - Умань : Видавець «Сочінський», 2012. - 312 с.

69. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М.Лібанова. - К. : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. - 412 с.

70. Статистична інформація Державної казначейської служби України [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=308375>

71. Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами: у 3 т. / за заг. ред. Т.І.Єфименко; ДННУ «Акад. фін. управління». - К., 2012. - Т. 3. - 2012. - 958 с.

72. Хоменко В. П. Напрями законодавчого вдосконалення протидії злочинам у сфері державних фінансів / В. П. Хоменко // Юридичний часопис Національної Академії внутрішніх справ. - 2015. - № 1. - С. 230-241.

73. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна-2016: Щорічна моніторингова доповідь / ПРООН в Україні; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. - К., 2016. - 48 с.

74. Шмурікова О. Досвід управління персоналом у країнах з розвиненою ринковою економікою / О. Шмурікова // Вісник Хмельницького національного університету, 2010. – № 5. – Т. 2. – С. 245 – 248.

75. Юрій С.І., Стоян В.І., Даневіч О.С. Казначейська система: Підручник. – 2-ге вид.змін й доп. - Тернопіль: Карт-бланш, 2006.- 818 с.

76. Органи та установи в складі Міністерства соціальної політики [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/15060.html>

77. A Brief on the Special Purpose Funds in the National Budget: Notes by the Department of Budget and Management [Electronic resource]. - Way of access : http://www.dbm.gov.ph/wp-content/uploads/DAP/Note%20on%20the%20Special%20Purpose%20Funds%20_Released%20-%20Oct%202013_.pdf.

78. Esping-Andersen G. Three Worlds of Welfare Capitalism, London / Gosta Esping-Andersen. – New Jersey: Princeton University Press, 1990. – 33 p.

79. Special Purpose Funds [Electronic resource]. - Way of access :

<https://novascotia.ca/treasuryboard/manuals/PDF/200/22301-01.pdf>.

80. Varshney A. Social policy, conflict and horizontal integration [E-resource] / A. Varshney // «New Frontiers of Social Policy», Arusha Conference (December 12-15, 2005).

81. Volosovych S. State specialized funds in the system of economic programs implementation / S. Volosovych // Herald of Kyev national university of trade and economics. - 2014. - № 6. - С. 84-94.

ДОДАТОК А

Особливості української моделі політики соціального захисту

Показники соціального захисту	Поточна характеристика для України	Тип моделі політики соціального захисту
Фінансове забезпечення заходів захисту населення	Слабкий	Ліберальна
Заходи державної підтримки населення	Не стимулюючий, недостатній	Не соціальна
Рівень розвитку соціальних гарантій, рівень доступності державних сервісів для окремих верств населення	Задекларовані широкі соціальні права та соціальна підтримка	Ліберальна (декларативно)
Гарантованість прав, рівність можливостей	Низька	Не соціальна
Частка недержавних асигнувань на соціальні програми	Низька	Соціал - демократична
Масштаби індивідуального (колективного)	Низькі	Не соціальна
Масштаби диференціації системи соціального забезпечення	Диференційована	Корпоративна
Ємність фондів перерозподілу соціальної підтримки	Не достатня	Не соціальна
Масштаби гарантій і забезпечення продуктивної зайнятості населення	Декларативний характер гарантій зайнятості	Між ліберальною та корпоративною

Джерело: [12]

ДОДАТОК Б

Етапи розвитку системи соціального захисту населення в Україні

№	Часові рамки	Коротка характеристика стану соціального захисту населення
I	II ст. до н.е. - до кінця X ст.	Характеризується відсутністю законодавчо оформлених механізмів та форм надання соціального забезпечення. Утримання непрацездатних членів сім'ї здійснювалось за рахунок інших членів. Особам без сім'ї громадою могла надаватись допомога у натуральній формі, яка не носила системного характеру.
II	кінець X ст. - ХУІІ ст.	Об'єктами соціального захисту були сироти, жебраки, інваліди. Ініціаторами соціальних заходів були князі. Посилення ролі церкви як благодійної організації. Створення на базі церков і монастирів благодійних закладів для немічних та сиріт. У Запорізькій республіці створені благодійні заклади для поранених і старих воїнів. Посилилась організаційна діяльність різних установ та організацій щодо вдосконалення форм підтримки соціально вразливих верств населення. Допомога (милостиня) надавалась здебільшого у натуральній формі.
III	Друга половина ХУІІ ст. - початок ХУІІІ ст.	Розвиток грошового обігу спричиняє виникнення професійного жебрацтва. Петром I законодавчо закріплюються допустимі заходи соціальної допомоги. Замість милостинь пропонуються благодійні внески. Зростає роль держави у регулюванні зайнятості працездатних жебраків (робітничі будинки), медичного обслуговування та утримання сиріт та безпритульних. Закладено основи державного регулювання соціальної безпеки.
IV	друга половина ХУІІІ - початок ХІХ ст.	Сформувалась державна структура соціальної допомоги населенню. За рахунок державних коштів та благодійних внесків засновуються сирітські виховні заклади, народні школи, аптеки, лікарні, богадільні, лепрозорії, божевільні, робітничі будинки. Вперше було введено норми забезпечення богаділень ліжками. Вперше запроваджується пенсійне забезпечення деяких категорій державних службовців, яке носить характер привілею.
V	ХІХ ст. - 1917 р.	Розвиток промислового виробництва став передумовою для виникнення принципово нової концепції соціального захисту, основою якої є колективна відповідальність суспільства за утримання безробітних, удів, сиріт та престарілих. Запроваджені пенсії (допомога) у зв'язку з каліцтвом спочатку працівникам державних гірничих заводів та рудників, а згодом й всім робітникам. Пізніше зароджується державне соціальне страхування у вигляді страхування робітників від нещасних випадків на виробництві, забезпечення на випадок хвороби, та з'являється інституційне забезпечення соціального страхування.
VI	1917 р. - 1990 р.	Фінансування заходів соціального забезпечення повністю закріплено за державою. Пізніше джерелом фінансування державного соціального забезпечення стали внески роботодавців. Соціальними гарантіями держави були мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, норми споживання в інтернатах для дітей і дорослих. Заходи соціального захисту того часу носили пасивний характер. Внаслідок того, що соціальним захистом було охоплене все населення країни, незалежно від потреби в ньому і доходів
VII	з 1990	Зі здобуттям Україною незалежності процес демократизації соціального захисту набув значного розвитку. Створено законодавчу базу, яка визначає соціальні гарантії та нормативи, забезпечує отримання певного рівня доходів окремими категоріями громадян. Подальший розвиток системи соціального захисту проявляється через реформи (наприклад, системи пенсійного забезпечення) та нововведення. Система соціального захисту України поступово наближається до Європейських країн. Ратифіковано Європейську соціальну хартію. Розглядається можливість прийняття законів: "Про загальнообов'язкове соціальне медичне страхування", "Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів від 24.11.77 р."

Джерело [35]